

NÉPSZÁMLÁLÁS

AZ 1940 DECEMBER 31-ÉN ÉJFÉLKOR elkövetkező pillanat valószínűleg sokak számára lesz komoly számbavétel ideje. Népek, társadalmi osztályok éppen úgy, mint egyének embermilliói érzik a sűrűlt száguldó történelmi levegőt s az új esztendő, mert új, fehér lapot jelent a holnap könyvében, hozhat s vihet egyaránt, felfigyelésre ösztökél. Megvan tehát az értelme, hogy leltárát készítsünk: mink van, micsoda föl-készültséggel lépünk az 1941—1950 közti új évtizedbe.

Egyének lírai hangja mellett az állam szava is belevegyül idén a szilveszteri harangok zúgásába. Leltárát készíti ő is; számbaveszi tájait és embereit, mai erőit és jövőt biztosító tartalékait s a lassan forduló vagy sebesen pergő idő múlásában egy állapotot rögzít: Magyarország képét 1940 december 31-én éjféلكor.

Az 1941. év első napjaiban megtartandó népszámlálás — mint annyi más, ami korunkban történik — határkőállítás is egy kissé. A múlt felé tekint, hiszen sokban lesz folytatása 1920-as és 1930-as megelőzőinek; annak eredményeit építi tovább és területi adottságaiban, melyek még mindig csonka országra vonatkoznak, éles elkülönülést mutat az 1910-es magyarbirodalmi adatfelvételektől. De lehet-e bárkinek tagadni, hogy 1940 adatai Magyarország újabb korát, legalább is annak kezdetét jelzik majd 1930 számoszlopaival szemben az utókor előtt? Új helyzetben új feladatok, megvilágításra váró új kérdések lépnek az ország sorsának intézői elé, kik a numerikus alapokat jóformán kizárólag a statisztikai felvételekből kapják. Átalakult lelkében, erkölcsi-cseiben és felfogásában az adatokat szolgáltató ember, —különös-képpen számolnia kell ezzel a népszámlálás végrehajtóinak, megtervezőinek az 1938 óta visszatért területek lakóinál — ám átalakult a közvélemény is, mely a számsorokat majd ezerféle kombinációban fogja a napi politikai, gazdasági és szellemi problémákba beleépíteni és más szemmel tekint mostani adatainkra az új Európa is, mint a sokszor elismert és sűrűn eredménnyel felhasznált 1910-esekre. Ime, új fogalmak körében, megváltozott életfelfogás és átalakult értékelési szempontok között kell a magyar statisztikának hivatását teljesítenie s ez a hivatás most sem állhat egyébből, mint fennállásának egész ideje alatt: becsülettel szolgálni az országot és tudományt, igazságra törekedni és bizonyítékot adni utódállamnak és Nyugatnak egyaránt arra, hogy a Kárpátok medencéjében magyarság, kultúra és igazság azonos fogalmak.

Nagy feladatok mintaszerű megoldására Magyarország statisztikai szerve, a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal mindenkor alkalmasnak bizonyult. Az abszolutizmus utáni alkotmányos évek egyik legelsőjében, 1869-ben tartott először népszámlálást; azóta 1880, 1890, 1900, 1910, 1920 és 1930 anyagával bővült az eredmények sora, úgyhogy az 1940-es immár a nyolcadik népszámlálás lesz. Ez azonban korántsem jelenti a hazai felvételek teljes anyagát, csupán a mai elnevezéssel népszámlálásnak mondható összeírásokat. Időrendben az első rendelkezésünkre álló hiteles lakosság számlálás II. József császár korából való; a katonai határőrvidékek nélküli országterület népét 1785-ben, Erdélyét pedig — a véres Hóra-Kloska-felkelés miatt—két évvel később, 1787-ben vették fel. Ezzel a nagy pontossággal végrehajtott—bár jóformán kizárólag katonai és adózási szempontoktól vezetett — művelettel megbízhatóság tekintetében nem veszi fel a versenyt az 1804—5. évi, nemességet és pap-ságot fel nem ölelő és 1830. évi összeírás, az önkényuralom által végrehajtott 1857. évi népszámlálás pedig éppenséggel nem illeszthető az alkotmányos Magyarország népszámlálásainak sorozatába. Mint adattár sokkal használhatóbb Fényes Elek munkája, ahol az 1830-as évek végéről származó, egyházi nyilvántartásokból és névtárakból vett lélekszámok találhatók. Hasonló alapon jut az ország törvényhatóságainak népszámához a rendi Magyarország utolsó éveiben Ludovicus Nagy, de ebben az időszakban annyira érezhető volt már a modern népszámlálások hiánya, hogy a részleges magánfelvételek, becslések és

kiszámítások sorával találkozunk különböző szerzők műveiben (Palugyay, Hölbling, Bárándy stb.). Jellemző a pontos adatok hiányára, hogy a XVIII—XIX. század fordulóján és a XIX. század első két évtizedében sorozatosan közgazdasági műveket író Berzeviczy Gergely is csak részben fogadta el számításai támpontjául a József császári katonai összeírás lélekszámeredményeit; a parasztság hazai állapotáról írt nagy művében, épúgy mint a Magyarországgal foglalkozó többi írásaiban panaszkodik a megbízható adatok hiánya miatt és a hivatalos eredmények mellett conscriptiók, egyházi anyakönyvi feljegyzések, sőt angol forrásból vett lélekszámeredmények is szerepelnek fejtegetéseiben.

Ha részletek és rendszeresség hiányoznak is Magyarország lélekszámadataiból a múltban, mégis aránylag helyes képünk van a középkor óta minden századbeli lakosságáról. A legkülönbözőbb célú és tárgyú forrásművek összevetésével sikerült úgy s hogy rekonstruálni az Anjou-kori, török előtti, XVII. századvégi és a *pragmatica sanctio*-korafceli népességet, sőt abban a nemzetiségek arányát, a szaporodás ütemét és a tájankinti népsűrűséget is. Értékes támpontokat adnak ezek az eredmények nemcsak a különböző korbeli Magyarország európai szerepének megítéléséhez, de ahhoz is, hogy kellő történelmi perspektívába állítsuk a magyarság faji erejének lüktetését, a propagatív készséget és a manapság sűrűn alkalmazott számításokban különválaszthatassuk a népszaporodás természetes folyamatától a katasztrófális tényezőket: háborúkat, járványokat és a XIX. század közepe óta — bár eleinte csak kivételes tájakon — fellépő mesterséges születéskorlátozást.

Magyarországon tíz évenként tartják a népszámlálásokat, mégpedig több más európai államhoz és az Északamerikai Egyesült Államokhoz hasonlóan — itt 1790 óta, Svédországban 1749 óta, Törökországban az első modern népszámlálás 1927-ben volt — a nullával végződő években. Kétségtelenül nagy idő tíz év, különösen óriásiak a változások a mostani kor gyors átalakulásai közt egy decennium alatt s érthető, hogy visszatérő óhaj az évtizedközépi népszámlálások megtartása. A közelmúltban a népesedésileg legveszélyeztetettebb tájak (Ormánység, Sárköz) szakírói hangoztatták egy 1935-ös népszámlálás — vagy legalábbis országrész-népösszeírás — szükségességét, azonban erre éppúgy, mint általában a sűrűbb időközökben megtartandó teljes népszámlálásra anyagi okokból nem kerülhetett sor. A politikai változások hatására tartottak ugyan hazánkban is az elmúlt évtizedben népösszeírásokat: 1938 december 15-én az első bécsi döntés által visszajuttatott északi határsávon, 1939 november 18-án a trianoni Magyarország területén, — az új honvédelmi törvény végrehajtásához szükséges adatok beszerzése céljából — végül 1939 december 15-én Kárpátalján. Ezek a felvételek azonban részlegesek és nem azonos időpontúak voltak, így eredményeik a mindenre kiterjedő lakosságkép felvázolására csak bizonytalan értékű korréktívumok közbeiktatásával alkalmazhatók.

A hazai statisztika fejlődésében különleges helyen álló Fővárosi Statisztikai Hivatal az egyetlen az országban, amelyik — működési területére korlátozott — igazi népszámlálásokat ötévenként rendszeresen tart, a külföldön azonban általában a műveltebb nyugati államok beiktatják az évtizedeleji népszámlálások közé az Ötévenkéntieket. A fejlődés iránya pedig a felé az állapot felé mutat, amiben nem csupán ötévenként, hanem bármikor pontos adatok állnak rendelkezésre mindenfajta állami feladat végrehajtásához a népességről. Igen nagy érdekek fűződnek ennek az ideális helyzetnek eléréséhez (honvédelem, irányított gazdálkodás, telepítés, adópolitika) s természetes, hogy mindaz, ami az állandóan pontos lélekszámismeretet elősegíti, egyik fő témája a statisztikai szakirodalomnak. A kialakult módszerek közül e helyen csak a népességnylvántartó lapok rendszerére utalunk röviden, mint Olyanra, amivel — elméletileg — megközelítő pontossággal állandóan meg

lehet állapítani a lélekszámot. Minden lakosról a rendszer bevezetése alkalomával — utána pedig csupán az újszülöttekről — egyéni lapot állítanak ki s ezt lakhelyváltás alkalmával az új községnek küldik meg, úgyhogy mindenki szerepel és mindenki csak egyszer szerepel a nyilvántartásban. Az elhaltak lapját a gyűjtőből kivonják; zavart és ennekfolytán pontatlanságot csak az eltűntek, külföldön elhaltak okoznak, meg persze azok, akik életüket nem az előírt szabályok adta keretben élik le, tehát hatóságilag nyilván sem tarthatók. Jóllehet a népességyilvántartó rendszert több európai államban, legalábbis az 1939 szeptember i-én kitört háború kezdetéig, sikerrel alkalmazták, hazánkban — éppen a nagy költségek miatt — eddig komolyan szóba sem került.

A magyar népszámlálásokról, azok vizsgálati anyagáról és végrehajtásáról minden esetben külön törvény intézkedik. A legutóbbi alkalommal az 1930: XXV. t.-c. rendelte el a munkálatokat, mégpedig anyagi okokból kapcsolatba hozva a népszámlálással a külön kisipari statisztikai felvételt is. Ez érthető; a költségek olyan hatalmasak, hogy a szegényebb országok mindig lehetőleg összekapcsolják a népszámlálást valamilyen más kérdés adatainak összegyűjtésével. Így hazánkban 1900-ban kisipari, 1910-ben választójogi statisztikát is készítettek, 1920-ban pedig a világháborúban résztvettek adatait kérdezték a népszámlálással egyidejűleg. Az állami élet sokasodó és részben folyton változó feladatai mindig újabb és újabb kérdések statisztikai megvilágítását követelik; önként értendő, hogy a népszámláláskor feltett kérdések száma is egyre nő, bár a túlságos halmozásnak a válaszadás pontatlanságával való egyenes arányát a szakértők jól ismerik. Nálunk egyéni lapokat először 1880-ban alkalmaztak, ekkor 12 kérdést tettek fel. A kérdések száma innen 1930-ig 57-re nőtt fel s egészen bizonyos, hogy az 1940-es év is újabb kérdéseket fog hozni, hiszen a feltétlenül összegyűjtendő adatok száma újra több lett. A technikai kivitel csak röviden érintjük; e tekintetben a Statisztikai Hivatalnak régi, kipróbált és jól bevált rendszerén nincs oka lényegesen változtatni. Az adatfelvétel „kritikus időpont”-ja, amikor az állapotot rögzíteni kell, a december 31-iki éjféli pillanata, maga az összeírás január 10-ig tart. A számlálóbiztosok ezúttal is a tanítósból (esetleg más segéderőkkel kiegészítve) kerülnek ki s a népszámlálásban közreműködő adatfelvevők ezúttal is előzetes tanfolyamon vesznek részt. Mint érdekességet említjük meg, hogy míg a jelenlegi népszámlálásban tízezeren felüli számú adatfelvevő működik közre, addig a József császári összeírást mintegy 1200 katonai és polgári személy végezte. Természetesen a csekély személyzethez mérten lassú volt a végrehajtás is; pl. Nagykőrös akkori 9655 főnyi lakosságát a számlálóbiztosok 26 nap alatt írták össze, a türelmetlen uralkodó sürgetései pedig egymást érték a különböző hatóságoknál.

Jóllehet a moderm magyar statisztikai felvételek eredményei a nagy gyakorlat, a gépi eszközök igénybevétele és a hatalmas tömegű személyzet alkalmazása révén aránylag igen hamar összegeződnek, mégis a különböző szempontú egybevetések és statisztikai térképek csak hosszú évek múltán kerülnek a nyilvánosság elé. Már pedig a népszámlálás eredményeire lehetőleg gyorsan és lehető széleskörű adatközléssel a nagy nyilvánosságnak szüksége van, ezt a célt már a népszámlálást követő hónapokban hozzávetőlegesen szolgálja az úgynevezett „előzetes eredmények” publikálása. Sajtóban és közvéleményben nagy érdeklődés szokta kísérni ezeket az eredményeket; természetes, hogy elsősorban azokat az adatokat, amelyek a lélekszámra, valamint a terület és lélekszám egybevetésétől származó nyers népsűrűségi értékekre vonatkoznak. Ezek a számok határozzák meg a legnagyobb figyelmet felkeltő és legtöbb elsődleges érdeket érintő erőállapotot; államunk helyét az európai nemzetek sorában. Amekkora fontosságú ennek a két adatnak az ismerete, ugyanakkora figyelmet érdemel oksági összefüggéseinél és a jövőt sejtető kihatásainál fogva az a — sajnos, a szakkörökön még egyre

túlterjedő érdeklődést keltő — közlés, amely a kormegoszlási táblázatokban olvasható; A magyarság életfáját rágó szű, az egyre veszedelmesebb méreteket öltő születéscsökkenési folyamat, mely egyes tájakon már a XIX. században jelentkezik s ami járványszerűen terjed hazánkban kelet felé, az 1940-es kortagozódási képben már erősen érzékelhető lesz. Rendkívüli érdekek fűződnek annak ismeretéhez, hogy mennyire haladt egyrészt az öregek (60 éven felüliek) viszonylagos térhódítása, másrészt mekkora a produktív korban levők és a jövőt jelentő nemzeti gyermektörzs aránya és ezek abszolút számai. Most következő népszámlálásunk egyik legszomorúbbika lesz ez a kép s remélhetőleg fel fogja rázni az összes segítésre hívatottak lelkiismeretét, megindítva azt a folyamatot, mely oly régóta várat magára: a hatályos népességfejlesztő és frázisokon, ünnepi szónoklatokon túlmenő birtok-, adó- és telepítéspolitikát. Népünk jövőjének legsúlyosabb kérdéseit veti majd fel a népszámlálási eredmény, hiszen annak a megdöbbentő ténynek, hogy az élveszültek száma a trianoni területen az 1930-as 219 ezerről hogyan zuhant az 1939-es 172 ezerre (és csupán egy év alatt: 1938-ról 1939-re is tízezret apadt!), már igen súlyos következményei fognak mutatkozni pl. az egész iskolastatistikában. Jó ezekre az adatokra előre is felkészülni, hogy a következő évtized tennivalóinak tervezéséhez szakemberek és politikusok egyaránt az idő sürgette gyorsasággal hozzáfoghassanak. Ugyanehhez a kérdéscsoporthoz tartozik az a tanulság is, amit ismét az új népszámlálás hoz majd meg, az tudniillik, hogy mennyiben használhatók politika és közigazgatás számára azok az adatok, amik „kiszámított népesség” címe alatt kerülnek negyedévenként nyilvánosságra s nem kell-e olyan korrekatívumokat beiktatni ezekbe a számításokba, amelyek valószínűbbé teszik az eredményeket. (Szegecd kiszámított népessége pl. egészen az 1939-es népszámlálás eredményeinek nyilvánossághozataláig, sőt csodálatosképpen azontúl is, 141.000-es adatot mondott, amire aztán felettébb megdöbbentő módon cáfolt a 131.000-es valóság!) Nagy újdonságokat sejtünk azokból a kimutatásokból, amelyek a belső vándorlás újabb útjait és fokát mondják majd meg az elmúlt évtizedben, de itt kapjuk meg a feleletet azokra a homályos problémákra is, amelyek az újabb települések életképességével, továbbfejlesztési lehetőségeivel kapcsolatosak. Az ország jelentékeny részében — Szentcöl Nagyszalontáig — megváltoztak a határállomások és a határközelségnek egyes településekre annyira elsorvasztó, másokra ismét fellendítő hatása új településekre lesz irányadó; egyeseken ezek közül már mutatkozik is a jelenség, ámde szakszerű lélekszámbeli és forgalmi eredményeket majd csak a népszámlálás hoz. Fontos gazdasági következmények válnak nyilvánvalóvá e révén is. Az 1938 óta visszacsatolt területekkel egyébként egész sor olyan jelenség kapcsolatos, aminek számbavétele mindaddig nem volt lehetséges. Elég, ha itt csupán a nemzetiségi képre, nemzetiség és vallás viszonyára, kormegoszlásra, magyarul tudásra és egyéb nyelvismeretre, iskolai előképzettségre, a férfiak és nők arányára, valamint arra a — trianoni területtől nyilvánvalóig egészen elütő — helyzetre utalunk, ami az elszakítotttság és az utána bekövetkezett nagyarányú belső vándorlás folytán a lakosság születési helye és jelenlegi lakóhelye tekintetében mutatkozik. Az 1930 óta bekövetkezett népsűrűségi eltolódások messzemenő kihatásai — természetesen községekre menő részletességgel és kapcsolatba hozva a népesedési kérdésekkel, birtokviszonyokkal és tájhelyzettel — önként értetődőig fontos vizsgálatokat indítanak majd meg, illetve tetőznek be, de ugyancsak ezek az adatok szolgáltatják alapját a szociális tennivalók (pl. a városbatódulás csökkentésére irányuló — nálunk régen várt — államhatalombeli beavatkozás) egész sorának is. A bel- és külpolitikát legközelebből érintő magyarosodási — vagy ellenkezőleg: disszimilációs és magyarokat idegenajkúakká tevő —

folyamat ismét egyike azoknak a legnagyobb érdeklődésre számot tartó kérdéseknek, amikre a választ csakis az új népszámlálás hozhatja meg. Ugyanide tartoznak a vallási és faji adatok, az anyanyelvvel kapcsolatos megvallással kombinált foglalkozási és néptömrülési statisztikák és — last not least — azok az eredmények, amiket az 1940-es állapot a jövő honvédelmi feladatainak megvalósításához nyers adatokban mutatni fog.

Kiragadott és teljességre számot korántsem tartó vázlatban mutattuk be azt a magyarság sorsát és jövőjét érintő kérdéstömeget, amit az 1940-es népszámlálásnak kell adatokban megválaszolnia. Problémát problémára halmozó korunkban maga a népszámlálás végrehajtása is nagy erőpróba közigazgatásunk és statisztikai szervünk számára, előkészítése pedig — amivel seregnyi politikai vonatkozása miatt szándékosan non foglalkoztunk — sok tekintetben már világnézeti hitvallástétel. Nem hiába tartozik a miniszterelnökség ügykörébe: a kérdések feltétele, az adatok kimutatása és azok felhasználása valóban a kormányzatnak egyik jellegzetes ténykedése. Ám egy népszámlálás megtervezése, lebonyolítása és az eredmények közlése kormányzaton felülálló állami függetlenség-megnyilvánulás is és nem közömbös sem az állampolgárok lelkiállapota, sem a politikai helyzet vagy külpolitikai beállítottság, melynek hangulati és korbelti velejárói rajta jellegzetesei! meglátszanak. Ne feledjük végül, hogy a statisztika nem csupán a közületeket kiszolgáló adatszolgáltatás, hanem öncélú tudomány is, aminek sajátos módszertani és fejlődéstörténeti állomása 1940 december 31-ike.

„Speak of me as I am“, mondja Shakespeare Othello-jában. A magyarságról e kérést a népszámlálási évkönyvek teljesítik. Adataikból megismerjük állapotunkat, jövőnkre következtethetünk belőlük és ha sok illúzióknak halálát is hozza majd magával a kérlelhetetlen számsor, mégis végtelen munkalehetőséget nyújt és alapját képezi a következő évtized országépítési magyarságerősítési mentő, fenntartó és teremtő feladatainak.

ALDOBOLYI NAGY MIKLÓS

EURÓPA KENYERE

AHÁBORÚS EURÓPA legizgalmasabb kérdése: elég lesz-e a kenyere? Az élettérelmélet felállítói gyakran hangoztatják, hogy népük boldogulásához kevés az anyaország, más, szerves részként hozzákapcsolódó területekről egészítik ki azt, amit saját maguk nem tudnak előteremteni. Európa is így van. Nem kap meg mindent saját magától: az egész világgal kereskedik és az egész világ az élettere. Rengeteg árut vásárol más kontinensekről és a világ legjobb fogyasztópiaca. Egy német tudós, Reithinger összeállítására szerint az élelmiszerek 20—30, a textilipari nyerstermények 40—60 (a gyapot 99.5)3 a fémek 5—50 és a luxusfogyasztási cikkek 100 százalékát idegenből vásárolja. 1933-ban elfogyasztotta a világpiacra került gabona 58, a kukorica 68, a cukor 20, a vaj 45, az olajos magvak 81, a szójabab 62, a gyümölcs 74, a tea 53, a kávé 40 és a kakaó 53 százalékát. Európa nem nélkülözheti a kontinenseket és most, hogy el van zárva életterétől, nehéz napok, nagy megpróbáltatások előtt áll.

Búza-, rozs-, árpa-, zab- és kukoricakenyeret esznek Európában. Legjobban a búzakenyeret szeretik. A Rómában székelő Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet jelentése ez évben 400 millió mázsa búzatermést ígér, 64 millió mázsával kevesebbet a tavalyinál. Európa búzaszükséglete Szovjet-Oroszországot leszámítva 540—560 millió métermázsa. Átlagosan 30 millió